

IRODALOM.

Heltai Gáspár: Háló. Kolozsvár, 1570. Kiadta *Trócsányi Zoltán*. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 36.) Budapest, Akadémia, 1915. Kis 8-r. 192 l. Ára 5 K.

A XVI. század egyik legérdekesebb könyve az, amely a Régi Magyar Könyvtárban újból napvilágot látott. Egyetlen példánya volt ismeretes s ez is egy negyedszázadon át lappangott. Helyes, hogy most előkerültével közkinccsé is válik. Tárgyával elfogultan, de jellemzően illeszkedik bele a század irodalmának történetébe, stílusa és nyelvezete pedig az ellenreformáció korának egyik kiemelkedő termékévé avatja, amely Heltai Gáspár írói egyéniségére is kedvező világot vet.

A *Háló* — amelyet Trócsányi által valószínűleg helyesen feltételezett más, címlap nélküli példányok nyomán, a vele foglalkozók hosszú időn át *Hispániai vadászság* címmel idéztek — a Luther után felburjánzott ördög-irodalomnak egyik, eddig kellő figyelemre nem méltatott bajtása, amellyel irodalmunk is szorosabban kapcsolódik a nyugati s leginkább a német irodalomban a XVI. század folyamán nagyon gazdag ördög-irodalomhoz, — új mozzanat annak bizonyítékául, hogy az Európát átjáró, minden szellemi áramlat eljutott hozzánk is. A *Háló* az inkvizíciót tisztára mint az ördög munkáját fogja fel, ezt nem győzi eléggé hangoztatni, «mert az ördeg örökké való szomorúságnak és kénlődásnak lelke.» (205. l.)

A könyv két részre oszlik. A voltaképpeni *Háló* «Az Ördeg Hálója» (az eredetinek 80—356. lapján), *Gonsalvius Reginaldus Montanus: Sacrae Inquisitionis Artes* c. munkájának (Trócsányi megállapítása szerint *latin* eredetijéből készült) átdolgozása, mely elé (63—80. l.) Heltai a segesvári disputa történetét függesztette, míg az előbeszéd, melyből megtudjuk, hogy a király — János Zsigmond — rendelte el, «hogy e könyvet magyar nyelvre tolmácsolják és kinyomtatnák: költséget is adott a nyomtatásra», Gonsalvius Reginaldustól független s unitárius szempontból készült, a Szentháromságot tagadó hitvita. Az egyes részek között így némi tartalmi ellentmondás is van, mert Heltai, unitárius szempontból egy kalap alá vonva a Szentháromság-hívő vallásokat, valamennyit egyformán támadja, míg Gonsalvius Reginaldus műve az inkvizíciót a lutheri tanok hívőinek üldözéséért támadja, az inkvizítorok általa felsorolt kegyetlenkedéseiből bizonyítgatva, hogy van ördög.

A műnek ma tárgyi értéke épen csak ez a fent említett kapcsolat. Adalék az ellenreformáció féktelen irodalmi harcaihoz. Annál nagyobb a nyelvi beese.

Trócsányit, a kötet kiadóját is elsősorban ez a szempont vezette. A bevezetés megállapítja ugyan Heltai némi önállóságot Gonsalvius Reginaldus művével szemben, de szívesen olvastuk volna a műnek Heltai egész írói pályájába való beillesztését éppen akkor, midőn az utóbbi években (Borbély, Lakos, Czóbel) szokatlan érdeklődés mutatkozik Heltai iránt, és nem szívesen nélkülözzük a mű forrásával való részletesebb párhuzamot sem. Egyébként azonban a bevezetés helyesen tájékoztat a mű eddigi irodalmáról, magáról a Heltai forrásáról s hitelesen megállapítván a szerzőség kérdését lendületes formában méltatja a művet. Ennél is becsesebb a könyv nyelvészeti feldolgoása. Szól helyesírásáról, hangjelöléseiről, vokalizmusáról s mindebben végleges eredményeket mutat fel. Szómutatója pedig egész áttekintése Heltai szókincse sajátosságainak. Néhány sajátossága miatt érdekes szót (bekön 197, kandal 282 stb.) még szívesen láttunk volna benne. A hóhér nemcsak *hengér*, hanem legtöbbször *henger* (145—159) ez, s a *kaczér* (= eretnek 141), *peszszér* (60, 90) stb. ép oly érdekes emlékei anyanyelvének, mint siculismusai környezetének. Anyanyelvére vallanak a *k>g* váltakozásai a *gazdag* szóban (l. Szómutató 181. l.), vagy a *tanug* (131), *boldba* (153), *sinorog* (155), *paduarkodas* (157), *lob* (lop 180). A szövegbe néhány sajtóhiba is csúszott vagy benne maradt: *kénánnya* (130), *rörüeniuel* (132), *keszérte* (150), *kegyettyetlenül* (294), *álnoságos* (297) stb. Ezek persze csak apró szépséghibák. A bevezetés túlzás nélkül nevezi Heltai szépen írott könyvét stílus dolgában a XVI. század egyik legkiválóbb prózai alkotásának s már ezért is örvendetes, hogy az ilyen jó kiadásban, hiányt pótolva, megjelent. GÁLOS REZSŐ.

Schiller István: Bogáthi Fazekas Miklós élete és vallásos tárgyú költészete. Bölcsészettudományi értekezés. Budapest, 1915. 64. l.

Bogáthi Fazekas Miklós az újabb időben állandó tárgya az irodalomtörténeti kutatók érdeklődésének. A műveihez és személyéhez fűződő problémák állandóan ébren tartják ezt az érdeklődést, melynek Dézsi és Borbély István dolgozatai mellett Schiller értekezése a legértékesebb eredménye.

Schillert az a cél vezette, hogy az újabban napfényre került adatok alapján kiegészítvén Dézsi munkáját, megoldja a Bogáthi életével kapcsolatos kérdéseket, másfelől pedig újabb szempontokból fogja vizsgálat alá Bogáthi vallásos költését. Célját nagyjából el is érte. A költőnek az Éber-féle naptárba saját kezével bejegyzett adatai alapján pontosan megismerjük születési idejét (1548 dec. 4., Dézsi 1545 és 1550 közé helyezte), megtudjuk, hogy ősei tordai származásúak s valóságú, hogy ő is itt született; kiderül, hogy a *Pelides* nevet tényleg használta, amit Dézsi még kétségbe vont. Elfogadhatóvá teszi Schiller, hogy a Bogáthi név nem nemesi neve volt a költőnek, mint eddig hittük, hanem eredeti családi neve, s a Fazekas név csak ősei foglalkozása után ragadt rá. Egyik legértékesebb része fejtegetéseinek a Bogáthi szombatosságára vonatkozó. Argumentumai, melyeket a zoltárfordító szombatos volta ellen felhoz, teljesen meggyőzőek.

Tanulságos Bogáthi vallásos műveinek (zsoltárok, bibliai epikumok, prózai művek) ismertetése. Egy-két pontban azonban nem osztjuk Schiller nézetét. Nevezetesen Schiller kétségtelennek tartja, hogy Bogáthi az eredeti héberből fordította zsoltárait. Nem látjuk egyáltalában bebizonyított-nak, hogy Bogáthi tudott héberül. Azok az érvek, amelyeket Kohn és Kálmán Ödön a fordítónak a héber irodalomban való jártassága mellett fölhoztak, igen mesterkélték, Schiller argumentumai sem válnak be. Azok a magyarázatok, melyekkel Bogáthi zsoltárait kísérte, nem bizonyítják azt is, hogy jártas volt a héber nyelvben, mert vehette a kommentárokat valamely latin munkából is; ami pedig azt az argumentumát illeti, hogy Bogáthi zsoltárai számozásában nem a Septuagintát, illetőleg a Vulgátát követi, hanem a héber zsoltárkönyvet, az nem bizonyít semmit, hiszen nemcsak a korában közkézen forgó protestáns bibliafordítások (pl. Lutheré), hanem még a mi XVI. századbéli zsoltárfordítóink is legnagyobbreszt a héber biblia számozását követik. Ott is túloz egy kissé, ahol Bogáthi zsoltáraiban szubjektív elemeket keres. Kétségtelenül adott a fordító a magáéból is valamit a bibliai anyaghoz, de ez a csekélység számot sem tesz azokhoz a betoldásokhoz képest, melyekkel a kor többi fordítói megtűzdelték zsoltáraikat.

Schiller értekezése derék munka, s ha minden állítását nem is írhatnók alá, elismeréssel kell adoznunk a szerző filológiai képzettségének és józan ítélőtehetségének.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Vnutschko Berta: Jókai Mór drámai munkássága. Budapest, 1914. 72 l.

Valóban ideje, hogy megkezdődjék az a csöndes, szorgalmas részletmunka, melynek célja: Jókai nagy és sokszínű egyéniségének megértését lehetővé tenni. Ez a kifogyhatatlan mesélőképességű nagy író a magyar irodalomnak talán legérdekesebb lélektani problémája. A legapróbb részletet sem szabad kicsinyelni, mely agyának rejtelmes munkájához közelebb vihet bennünket.

Irodalmi szempontból nézve kétségtelen, hogy drámái — a színpadon nagy sikert aratott műveket sem véve ki — nem közelítik meg elbeszélő alkotásait. De Jókai írói lélektana szempontjából igen fontosak. Sőt talán az általános írói lélektan szempontjából is. Hiszen ezernyi részlet-tanulmányt vonhatunk le e darabokból. Milyen hibákat követ el föltétlenül és törvényszerűen egy par excellence elbeszélő-tehetség, ha a színpadra merészkedik? Hogyan, milyen eszközökkel próbálja alakjait színpadon megéleventíteni, az epikus jellemzést drámaivá, az epikai lehetőségeket drámai szükségszerűségeké formálni? Hogy küzd meg azokkal az akadályokkal, amelyeket csapongó képzelete elé a színpad szűk korlátai gördítenek? Hogyan bánik a közönséggel, amely mint elbeszélőt elkényeztette, mint drámaírórt pedig, tömegbe verődve, irgalmatlanul ítéli meg; amely igaz, hogy hiszékenyebb az olvasónál, mikor lát valamit, de türelmetlen és főképen hitetlen, mihelyt a költő a színpadon is csak elbeszél egyetmást?

Mindezekre a kérdésekre annál könnyebb és gyümölcsözőbb Jókaiában

keresni a választ, mert igen sokszor dolgozta fel novelláit vagy regényeit színpadi művé.

Ezért volna érdekes Jókai darabjaival részletesebben foglalkozni, tekintet nélkül irodalmi értékükre.

Vnutschko Berta füzete — kétségtelenül doktori értekezés — csak igen messziről érinti ezt a kérdést. Bevezetésében így tüzi ki célját: «Óhajtásunk lenne rámutatni tehetségének azokra a vonásaira, melyeknek színpadon aratott babérait köszönhetette és viszont megvilágítani azokat a tulajdonokat, melyek drámai műveiben nem érvényesülhettek kellőleg.»

A kis munka ezt a célt sem éri el egészen, különösen második részét nem. Nyilván érezte, mit kellene tennie. De az első kísérletek két szokott hibája, a túlságos merészség s a túlságos félénkség közül nem tudta az — utóbbit elkerülni. Nem igen meri a maga gondolatát, véleményét megszólaltatni. Nem foglal össze semmit, nem következtet, nem általánosít. Csak azt az anyaggyűjtő munkát végzi, amire aztán építhet valaki.

Időrendben megy végig Jókai darabjain. Legtöbbször pontosan elmondja tartalmukat és kétségtelen olvasottságra valló módon jelzi azokat a helyeket, ahol a francia romantikusok, Dumas, Hugo egyik-másik alakja vagy jelenete nyilvánvalóan hatott Jókaira. Csodálom, hogy *Dózsa Györgyben*, Barnabás gyilkosságát elmondva, nem veszi észre a «Le roi s'amuse»-zel való hasonlatosságot. Pedig ez azért is említésreméltó, mert Rózsa, aki önfeláldozásból megöleti magát más helyett, s akit épen imádója tévedésből öl meg: nem egyetlen leszármazottja a magyar irodalomban Triboulet szerencsétlen leányának. (Jókai *Manlius Sinisterével* kapcsolatban említi a szerző Hugonak ezt a darabját. Bizonyára csak tollesuzamlás, hogy *Lajos királyról* beszél Ferenc helyett.)

Tartalomkivonat, idegen hatások, a keletkezés, előadás külső története, egykorú bírálatok és tekintélyesebb esztétikusaink vélekedéseinek összeállítása: főként ez az, amit a szerző minden egyes darabnál megcselekszik. Saját véleményét kissé félénken és bizonytalanul adja elő. *Miltonról* szólva, osztozik a Pesti Napló 1876-beli kritikusan ama nézetében, hogy e darabban «... a többi alak sem sikerült. Költői minden, amit mond, de nem jellemző. A puritán és royalista csak névszerint különbözik.» Tíz sorral lejjebb aztán így szól: «E mű jelességét is a korrajzban és nyelvi szépségeiben állapíthatjuk meg. Előbbi hű, jellemző, tökéletes...» De az Isten szerelméért, hogyan lehet a korrajz hű, jellemző, tökéletes, ha a kor jellegzetes alakjait meg sem lehet különböztetni egymástól? Egyébként, ha már a korrajz hűségéről van szó: ezt a dicséretet a különben objektív szerző túlságos könnyen osztogatja Jókai történeti darabjainak. Pedig ez igazán nem tartozott Jókai erős oldalai közé. Tudákos részletekkel — egészen Hugo módjára — sokszor ejtette bámulatba a naiv olvasót, de a kor lényegét sohasem látta tisztán.

Mindent összevéve, *Vnutschko* Berta munkájának kétségtelen érdeme a Jókai színműveire vonatkozó adatok lelkiismeretes összegyűjtése — és érdemévé válhatik valamikor az is, ha sikerült az írói lélektan egy gazdag forrására felhívnia a figyelmet.

BENEDEK MARCELL.